

УДК 130.2:[7.035.7:7.045](4)

С. П. Стоян, д-р філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
sstoyan1974@gmail.com

СИМВОЛІЗМ ВІЗУАЛЬНОГО ОБРАЗУ В ФІЛОСОФСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ Е. КАССІРЕРА ТА С. ЛАНГЕР: КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ

У статті здійснюється аналіз філософсько-культурологічних концепцій Е. Кассієра та С. Лангера у контексті образотворчого символізму. У XX ст. спостерігається активізація уваги до питання символічної основи людської культури. Погляди Кассієра постають одними із основних методологічних підвалин нашого дослідження, адже людська культура у цілому для вченого має глибоко символічний характер й складається із різноманітних символічних форм, серед яких окреме місце займає мистецтво. Продовжуючи лінію Кассієра щодо визнання символічної сутності людського існування й погляду на людину як на "символічну тварину", С. Лангер поряд із аналізом символізму мови, який вона визначає як дискурсивний, розглядає символізм візуальних форм, який називає презента- тивним, або недискурсивним. Зазначені концепції демонструють потужний інтерес з боку науковців до питання символізму людської культури й підкреслюють актуальність звернення до зазначеної проблематики.

Ключові слова: символізм, символ, символічна форма, символічна тварина, культура, мистецтво, образ.

Постановка проблеми. Загальноєвропейська атмосфера підвищеної цікавості до проблем символу й символізму в просторі культури XX ст. сприяє виникненню низки філософських розвідок, спрямованих на переосмислення функціонування культурної сфери, а також усього людського існування з позицій символізму. Подібний "вибух" символічних теорій є не випадковим, адже взаємопроникнення, взаємовплив і взаємодія різних пластів культури – літератури, образотворчого мистецтва, театру, філософії тощо – не могли залишити питання символу на узбіччі філософських роздумів, оскільки романтичне захоплення цією проблематикою, спроби літературних узагальнень повинні були урешті-решт абсолютно логічно завершитися формуванням більш ємних і систематизованих філософських бачень цієї проблематики. Аналіз образотворчого символізму крізь призму концепцій Е. Кассієра та С. Лангера дає можливість з'ясувати місце візуального образу в просторі культури, а також розширити уявлення про структуру та функціонування символічних форм, однією із яких є мистецтво.

Аналіз досліджень і публікацій. У другій половині XX ст. – поч. XXI ст. до аналізу проблематики символу й символізму в контексті праць Е. Кассієра та С. Лангера зверталися у своїх працях наступні сучасні науковці: Акімова Д. В., Верен Д. Ф., Коваленко Є. М., Королева С. В., Мітіна В. О., Розін В. М., Савицька С. В., Свасьян К. А., Соболева М. Є., Сичова С. Г.

Серед українських дослідників проблематику символу й символізму в контексті зазначених теорій розглядали Вячеславова О. А., Головей В. Ю., Гончарова І. М., Демчук Р. В., Ковальчук Н. Д., Колесник О. С., Кретов П. В., Кримський С. Б., Личковах В. А., Остащук І. Б., Панченко В. І., Тімохов О. В., Щербань О. О., Шумка М. Л. та ін.

Мета статті. Проаналізувати ставлення до візуального образу Е. Кассієра та С. Лангера у рамках їх символічних концепцій, що надасть можливість поглибити уявлення про місце образотворчості в системі символічних форм культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потужною концепцією, яка дає нам уявлення про глобальну символічну основу культури, є теорія Е. Кассієра, яку він викладає у праці "Філософія символічних форм", розгортаючи зазначену проблематику й у подальшому циклі робіт, зібраних під назвою "Досвід про людину". Погляди Кассієра постають одними із основних методологічних підвалин нашого дослідження, адже людська культура у цілому для дослідника має глибоко символічний характер й складається із різноманітних символічних форм, серед яких окреме місце займає мистецтво. Культура не є чимось заздалегідь заданим, вона твориться людиною, яка поступово відділяється від природного світу

саме завдяки своїй здатності до постійного продукування символів. Як зазначає Кассієр, "людська культура не є чимось даним й само собою зрозумілим, але є дивом, що потребує тлумачення" [1, с. 9]. Як зазначає у своєму дослідженні "Проблема символу в філософії" С. Сичова, "Ернст Кассієр використовує поняття "символ", "символічна форма" й "символічна функція". Символи суть наповнення символічних форм як результатів дії єдиної символічної функції" [6, с. 5].

Намагаючись встановити відмінності, завдяки яким ми маємо змогу говорити про унікальність світу людини й його особливу специфіку по відношенню до тваринного світу, дослідник звертається до численних теоретиків і практиків, у тому числі й до експериментів І. Павлова, щоб чітко окреслити причини й сутність цих рис. Кассієр стверджує, що провідною відмінністю між природним і людським світом є неможливість досягнення й створення символічної сфери тваринами, у життєдіяльності яких функціонує лише система знаків, сигналів, що й довели досліди Павлова із собаками. Однак "сигнали і символи належать до двох різних універсумів дискусії: сигнал є частиною світу фізичного буття; символ – частина людського світу значень. Сигнали – "оператори"; символи "децигнатори" [2, с. 477]. Дослідник аналізує теорії, в яких людина розглядається як "недостатня істота", адже по відношенню до тваринного світу із його потужною системою інстинктивного виживання людина явно програє. Кассієр доходить висновку, що чим більш розгалуженою і багаторівневою стає система символічних форм, створених людиною, тим більше вона віддаляється від природи, втрачаючи безпосередній зв'язок із нею. Людські адаптаційні здібності тепер пов'язані із удосконаленням символічної системи, а не із природною інстинктивною адаптацією до навколишнього світу. "В людському світі ми знаходимо й нові особливості, які складають відмінну рису людського життя. Функціональне коло людини є багато ширшим, але справа тут не тільки у кількісних, а й у якісних змінах. Людина змогла відкрити новий спосіб адаптації до навколишнього світу. У неї між системою рецепторів й ефektorів є ще третя ланка, яку можна назвати символічною системою" [2, с. 470]. Кассієр зазначає, що, на відміну від тварин, людина живе в зовсім іншій реальності, в іншому, символічному, вимірі, який структурується й ускладнюється в міру розвитку самої людини. Як зазначає Х. Елемер у своєму дослідженні "Страхи й символи. Введення у дослідження західної цивілізації", Кассієр використовує поняття "символічна тварина", розуміючи під цим усіх людей у цілому, й акцентує увагу на тому, що "її характерною особливістю є здатність створювати

й використовувати символічні системи" [7, с. 54]. Агнес Петоц у своєму дослідженні особливостей символізму також акцентує увагу на надзвичайно важливій ролі кассірівського дослідження у визначенні символічної основи людської сутності, яка відмежовує нас від тваринного світу, адже "створення й використання символів займає центральне місце і є тим, що нас відрізняє, у нашій поведінці й розумовому житті" [8, с. 1].

Однією із перших, найбільш важливих символічних форм, які створює людина, є міф, завдяки якому навколишній природний світ набуває зовсім іншого, трансформованого, вигляду і значення. "В міфі усе природне буття виражається мовою людського, соціального буття, усе соціальне – мовою природного буття" [3, с. 200]. Міф характеризується синкретизмом, нероздільною єдністю усіх пластів людського буття. Поряд із міфом Кассіер виділяє такі символічні форми, як мова, мистецтво, наука, завдяки яким також продукуються необхідні складові символічної реальності людини. Саме міфу, мові та проблемі наукового знання дослідник приділяє основну увагу в праці "Філософія символічних форм", побіжно загледуючи мистецтво в контексті розгляду специфіки зазначених символічних сфер.

Міф постає для нього відправною точкою у подальшому розгортанні й ускладненні символічної реальності, яка продовжує розвиватися у цьому напрямку завдяки виникненню мови, мистецтва і науки. Ці сфери не є тождисними, вони відображають різні аспекти символічної реальності людини, мозаїчно вибудовуючи складну систему людського буття. Існування міфу стає можливим завдяки його реалізації через світ образів, "він не може виразитися й розкритися інакше, аніж через цей світ – однак чим далі він просувається, тим більше самий цей прояв стає для нього чимось зовнішнім, не повністю адекватним його власній волі до виразу" [3, с. 246]. Саме у цей момент, на нашу думку, відбувається оформлення нової символічної сфери – сфери мистецтва, яка, особливо на перших етапах розвитку людини, є надзвичайно близькою до міфу, органічно із ним поєднаною, але не повністю тождисною.

Кассіер наголошує на тому, що "коли ми визначаємо мову, міф, мистецтво як "символічні форми", то цим висловлюванням, здається, вже передбачається, що усі вони, як духовні утворення, сходять до якогось первинного, глибинного шару дійсності, що просвічує крізь них, немов крізь певне чуже для нього самого середовище-медіум. Дійсність тоді схоплюється нами не інакше, ніж через своєрідність цих форм; але із цього не виходить, що дійсність так само ховається цими формами, як і відкривається ними" [4, с. 11]. Ми можемо провести певні паралелі між даним твердженням та думкою візантійських теоретиків, яка стосувалась здатності символу, з одного боку, відкривати, а з іншого – приховувати божественну сутність, замість якої у Кассієра постає реальна дійсність, яку, немов крізь скло, людина може побачити крізь призму різних символічних форм. Тобто реальна дійсність постає у нашій свідомості лише як символічний продукт, особливості якого будуть залежати від призми тієї чи іншої символічної форми, за допомогою якої ми її розглядаємо. "Мова, міф, мистецтво – усі вони виробляють із себе світ породжень, які не можуть бути зрозумілими інакше, аніж вираження самодіяльності, "спонтанності" духу. (...) Таким чином, не стільки Я відображається у речах, мікрокосм у макрокосмі, скільки Я створює у своїх власних продуктах свого роду "світ, що протистоїть", що уявляється йому цілком об'єктивним, суто предметним" [3, с. 245]. Сама лю-

дина продукує власну символічну реальність, в якій містяться як відбитки самого об'єктивного світу, так і особливості власне людської, суб'єктивної природи. Х. Елемер зазначає, що, відповідно до кассірівської концепції, "люди відкривають новий вимір у реальності; вони створюють космос символів, який стає їх власним світом. Людина не може жити своїм життям, не виражаючи життя у символах" [7, с. 54].

Й сама людина не постає якоюсь заданістю із певним набором характеристик, вона творить себе і світ, реалізуючись у конкретній діяльності, завдяки якій ми і можемо вести мову про саму людину і світ її культури. У другому томі "Філософії символічних форм" Кассіер зазначає, що "мистецтво було першою силою, яка, сприяючи знаходженню людиною свого власного образу, у певному роді відкрила й специфічну ідею людини як такої" [3, с. 203]. В усвідомленні себе людина рухається від магічно-ритуальних зображень первісності до синтезованих образів людинобогів в єгипетській пластиці та розписах, поступово переходячи до втілення божественного у суто людській подобі в античному мистецтві, а згодом і до повного відділення світського образу від будь-якого зв'язку із трансцендентним.

Мистецтво, у тому числі й образотворче, постає складним феноменом, завдяки якому людина створює уявлення про себе і світ у чуттєвих, наочних образах, в яких водночас міститься й інформація про навколишню дійсність, і відображається внутрішній світ митця. Кассіер критично ставить до численних теорій наслідування, розкриваючи їх внутрішні протиріччя й неповноту. Кожний художник не просто відображає, наслідує природі, навіть із привнесенням у твори своєї власної фантазії, він завжди народжує нове бачення, нову реальність, яка створює нові виміри символічного й перетворює світ. "Це відображення "найвищих мистецтв" не є ані наслідування фізичним речам, ані просто паводок сильних почуттів: це інтерпретація реальності, але не у поняттях, а за посередництвом інтуїції; не через посередництво думок, а через посередництво чуттєвих форм" [2, с. 613]. Філософ наводить приклад із спогадів художника Людвіга Ріхтера, який розповідає про те, як вони разом із трьома колегами малювали однаковий пейзаж, намагаючись максимально наблизитися до дійсності відтворити усі його нюанси. У результаті, незважаючи на один оригінал, вони отримали абсолютно різні за манерою і внутрішніми особливостями картини.

"Жоден художник не може зображувати природу, не виражаючи свого власного Я за допомогою цього ж зображення; й немає художнього вираження свого Я без появи перед нами предметності в усій її об'єктивності й пластиці. Для того щоб народився великий художній твір, потрібно, щоб суб'єктивне і об'єктивне, почуття й чіткий образ пройнялися одне одним і злилися повністю воедино. Звідси витікає пояснення того, що твори мистецтва ніколи не можуть бути всього лише відображенням або суб'єктивного, або об'єктивного, або світу душі, або предметного світу. Навпаки, тут здійснюється справжнє відкриття і того, й іншого – відкриття, яке за своїм загальним характером стоїть на одному рівні з будь-яким теоретичним пізнанням" [1, с. 38]. Таким чином, на думку Кассієра, художній твір виступає синтезованою символічною формою, що містить у собі як об'єктивні характеристики світу, так і суб'єктивні особливості митця, не поступаючись при цьому у свої пізнавальних можливостях теоретичним рефлексіям. Але, говорячи про обов'язкову необхід-

ність зображення митцем об'єктивної предметності, без якої, на думку автора, немає художнього вираження, Кассіер не враховує тих тенденцій, які вже зароджувались у мистецтві початку ХХ ст. і полягали у відмові від предметності на користь абстрактних форм. Однак перехід до подібних інноваційних форм виразу лише продовжує ідею самого ж Кассієра, хоча й у дещо іншому контексті, про те, що будь-який твір мистецтва – це завжди народження чогось нового, небаченого, навіть у найбільш реалістичних зображеннях. "Достатньо кинути погляд на дійсно великі твори мистецтва усіх часів, щоб зрозуміти цю основну особливість. Із кожним із цих творів ми розлучаємося, виносячи відчуття, що зустрілися із чимось новим, раніше не відомим. Те, із чим ми стикаємось, – не просто наслідування або повторення; скоріше, будь-який раз нам здається, що світ відкривається новим чином і з нової точки зору" [1, с. 39]. Саме у тому, що мистецтво дає нам можливість в індивідуальному відчутті об'єктивне, а об'єктивне забарвити власними індивідуальними переживаннями, і полягає, на думку Кассієра, його найважливіша функція. Кожний великий твір мистецтва – це нове відкриття, яке відкриває цей світ за допомогою інтуїції. Подібно до вченого, художник у чуттєво-інтуїтивних формах відкриває, а не просто механічно наслідує природний світ.

Окрім цього, як зазначає Кассієр, завдяки мистецтву, так само як і мові, відбувається процес усвідомлення світу, а також самоусвідомлення, в якому задіяні два протилежні процеси – аналіз і синтез, об'єднання яких відбувається саме у процесі творчості. Також мистецтво постає як самокритика, самоаналіз, для ілюстрації яких філософ обирає автопортрети Рембрандта різних періодів його життя, що дають нам візуальне підтвердження внутрішніх трансформацій автора, а також вказують на можливість і майстерність їх перетворення і відображення самим художником.

Філософ вказує на комунікативну функцію мистецтва, яка стає надзвичайно важливою у ХХ столітті в контексті активного залучення глядача до процесу співтворчості. Кассієр зазначає, що "подібно до процесу мови, художній процес є діалогічним і діалектичним. Жоден глядач не грає тут лише пасивну роль. Ми не можемо зрозуміти твір мистецтва, хоча б до певної міри не повторивши й не відтворивши творчий процес, який викликав до життя цей твір" [2, с. 616]. Мистецтво повинно завжди стимулювати розвиток, динамізм, а не просто сприяти народженню емоцій. Завдяки динамізму воно має трансформувати символічний світ людини, завжди вносячи у нього щось нове, відкриваючи його наново.

Але цей динамізм притаманний і внутрішній структурі символу, який не замирає у нерухомій статичності, а схильний до постійних трансформацій. "Символ не тільки універсальний, а й надзвичайно мінливий" [2, с. 482], і, звідси, це спричиняє постійну рухливість і динамічність усіх символічних форм, що складають основу культури. "Справжній людський символізм характеризується не одноманітністю, а саме своєю мінливістю: він не жорсткий і статичний, а рухливий" [2, с. 482].

Однією із найважливіших характеристик символізму стосовно мистецтва, що відрізняє концепцію Кассієра від попередніх символічних концепцій, особливо середньовічних, є те, що, на його думку, "мистецтво насправді символічне, але символізм мистецтва повинен розумітися не у трансцендентному, а в іманентному смислі. Краса є "безкінечне, виражене в скінченному", згідно із Шеллінгом. Справжній предмет мистецтва – це, однак, не безкінечне Шеллінга й не абсолютне Гегеля. Предмет мистецтва – це фундаментальні структурні елементи

самого нашого чуттєвого досвіду – лінії, обриси, архітектурні й музичні форми. Ці елементи, можна сказати, всюдишні. Позбавлені будь-якої таємниці, вони явні й неприховані – видимі, чутні, осяжні" [2, с. 626]. Так Кассієр виносить "за дужки" своєї символічної концепції будь-який містицизм, переносячи проблему символу й символізму до іманентного світу людини.

Продовжуючи лінію Кассієра щодо визнання символічної сутності людського існування й погляду на людину як на "символічну тварину", С. Лангер у роботі "Філософія у новому ключі: Дослідження символіки розуму, ритуалу й мистецтва" поряд із аналізом символізму мови, який вона визначає як дискурсивний, розглядає символізм візуальних форм, який називає презентативним, або недискурсивним, відносячи до нього і сферу образотворчого мистецтва. "Візуальні форми – лінії, кольори, пропорції тощо – так само здатні до артикуляції, тобто до складного поєднання, як і слова. Але закони, що керують подібного роду артикуляцією, повністю відрізняються від тих законів синтаксису, що керують мовою. Найбільш докорінна відмінність полягає у тому, що візуальні форми є недискурсивними" [5, с. 85], як і символіка, що їх репрезентує у чуттєвому виразі. Але при цьому Лангер віддає перевагу мові перед візуальними, недискурсивними формами, вважаючи їх символічну значущість менш досконалою й нижчою. "Мова – це найбільш висока форма символізму; презентативні форми набагато нижчі, ніж дискурсивні, й оцінка значення, напевно, відбувається раніше, ніж його вираження" [5, с. 100]. Лангер також вважає, що мистецтво не має відношення до реальної дійсності, воно є продуктом фантазії й створює у своєму просторі ілюзорний світ, який вона називає віртуальним.

Висновок. Відповідно до символічної теорії Е. Кассієра, культура не є чимось заздалегідь заданим, вона твориться людиною, яка поступово відділяється від природного світу завдяки своїй здатності до постійного продукування символів. Поряд із міфом Кассієр виділяє такі символічні форми, як мова, мистецтво, наука, завдяки яким також продукуються необхідні складові символічної реальності людини. Однією із найважливіших характеристик символізму стосовно мистецтва, що відрізняє концепцію Кассієра від попередніх символічних концепцій, є те, що, на його думку, мистецтво насправді символічне, але символізм мистецтва повинен розумітися не у трансцендентному, а в іманентному смислі. С. Лангер ставить на більш високий щабель символізм мови, який вона відносить до дискурсивної форми, на відміну від менш досконалого вираження символізму в візуальних образах.

Проаналізовані дослідження свідчать про ґрунтовну розробку проблематики символізму в філософсько-культурологічній рефлексії ХХ століття, що закладає потужну основу для подальших розвідок щодо місця візуального символізму в просторі сучасної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кассієр Е. Логика наук о культуре / Э. Кассієр // Избранное. Опыт о человеке. – М.: Гардарики, 1998. – 784 с.
2. Кассієр Е. Опыт о человеке. Введение в философию человеческой культуры / Э. Кассієр // Избранное. Опыт о человеке. – М.: Гардарики, 1998. – 784 с.
3. Кассієр Е. Философия символических форм. Т. 2. Мифологическое мышление / Э. Кассієр. – М.; СПб.: Университетская книга, 2002. – 280 с.
4. Кассієр Е. Философия символических форм. Т. 3. Феноменология познания / Э. Кассієр. – М.; СПб.: Университетская книга, 2002. – 398 с.
5. Лангер С. Философия в новом ключе: Исследование символики разума, ритуала и искусства / С. Лангер; [пер. с англ. С. П. Евтушенко]. – М.: Республика, 2000. – 287 с.
6. Сычева С. Г. Проблема символа в философии / С. Г. Сычева. – Томск, Изд-во ТГУ, 2000. – 197 с.
7. Hankiss E. Fears and symbols. An Introduction to the Study of Western Civilization / Elemer Hankiss. – Budapest: Central European University Press, 2001. – 317 p.

8. Petocz A. Freud, Psychoanalysis, and Symbolism / Agnes Petocz. – London: Cambridge University press, 1999. – 284 p.

REFERENCES

1. Cassirer, E. (1998). Logika nauk o kul'ture [The Logic of the Cultural Sciences]. In *Izbrannoe. Opyt o cheloveke [Favorites. The Logic of the Humanities]*. Moscow, Gardarika.
2. Cassirer, E. (1998). Opyt o cheloveke. Vvedenie v filosofiju chelovecheskoj kul'tury [The experience of a man. Introduction to the philosophy of human culture]. In *Izbrannoe. Opyt o cheloveke [Favorites. The Logic of the Humanities]*. Moscow, Gardarika.
3. Cassirer, E. (2002). *The Philosophy of Symbolic Forms*, Vol. 2: *Mythical Thought*. Moscow, Universitetskaja kniga (In Russian).

4. Cassirer, E. (2002). *The Philosophy of Symbolic Forms*, Vol. 3: *The Phenomenology of Knowledge*. Moscow, Universitetskaja kniga (In Russian).
5. Langer, S. (2000). *Philosophy in a New Key: A Study in the Symbolism of Reason, Rite, and Art*. Moscow, Respublika (In Russian).
6. Sycheva, S. G. (2000). *Problema simvola v filosofii [The Problem of Symbol in Philosophy]*. Tomsk, Izd-vo TGU.
7. Hankiss, E. (2001). *Fears and symbols. An Introduction to the Study of Western Civilization*. Budapest, Central European University Press.
8. Petocz, A. (1999). *Freud, Psychoanalysis, and Symbolism*. London, Cambridge University press.

Надійшла до редколегії 21.05.17

С. П. Стоян, д-р филос. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

СИМВОЛИЗМ ВИЗУАЛЬНОГО ОБРАЗА В ФИЛОСОФСКИХ КОНЦЕПЦИЯХ Э. КАССИРЕРА И С. ЛАНГЕР: КУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ

В статье осуществляется анализ философско-культурологических концепций Э. Кассирера и С. Лангера в контексте изобразительного символизма. В XX в. наблюдается активизация внимания к вопросу символической основы человеческой культуры. Взгляды Кассирера являются одной из главных методологических основ нашего исследования, поскольку человеческая культура в целом для ученого имеет глубоко символический характер и состоит из разнообразных символических форм, среди которых особое место занимает искусство. Продолжая линию Кассирера в признании символической сущности человеческого существования и взгляде на человека как на "символическое животное", С. Лангер, наряду с анализом символизма языка, который она определяет как дискурсивный, рассматривает символизм визуальных форм, который называет презентативным, или недискурсивным. Рассмотренные концепции демонстрируют повышенный интерес со стороны ученых к вопросу символизма человеческой культуры и подчеркивают актуальность обращения к указанной проблематике.

Ключевые слова: символизм, символ, символическая форма, символическое животное, культура, искусство, образ.

S. P. Stoian, Doctor of Philosophical Science, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

THE SYMBOLISM OF THE VISUAL IMAGE IN THE PHILOSOPHICAL CONCEPTIONS OF E. CASSIRER AND C. LANGER: THE CULTURAL CONTEXT

It's mentioned that the European atmosphere of increased interest in the problems of symbol and symbolism in the cultural space, giving rise in the second half of the XIX century to the registration of symbolism in art direction also contributes to a number of philosophical studies to the rethinking of the functioning of the cultural sphere, as well as the whole of human existence from the standpoint of symbolism.

A powerful concept that gives us an understanding of the global symbolic basis of culture is the theory of E. Cassirer, which he outlines in his work "The Philosophy of symbolic forms", expanding these issues in further series of works collected under the title "An Essay on Man". Cassirer's views are one of the main methodological foundations in our research, because the human culture has deeply symbolic character and consists of various symbolic forms, among which art takes a special place. Culture is not something predetermined; it is created by a person who is gradually separated from the natural world precisely because of its ability for continuous production of symbols.

Along with the myth Cassirer distinguished such symbolic forms as language, art, science, through which the essential components of the symbolic reality of man are also produced. In work "Philosophy of Symbolic Forms", the art is mentioned in the context of consideration of the specificity of these symbolic realms and researcher focuses on myth, language and the problem of scientific knowledge.

The philosopher indicates the communicative function of art, which becomes extremely important in the twentieth century in the context of the active involvement of the viewer in the process of co-creation. One of the main characteristics of symbolism about art that it distinguishes the concept from the previous Cassirer's symbolic concepts, particularly medieval, in his opinion, that art is really symbolic, but the symbolism of art should be understood not in transcendental but immanent sense.

S. Langer in "Philosophy in a new key: A Study in the Symbolism of Reason, Rite, and Art", continuing the Cassirer's line on the recognition of the symbolic nature of human existence and the view of man as the "symbolic animal", along with an analysis of the symbolism of language, which it defines as discursive, consider the symbolism of visual forms, which he calls presentations, or rediscussion, referring to him the sphere of art.

Analyzed concepts demonstrate strong scientific interest to the question of symbolism in human culture, and emphasize the relevance of treatment to this issue.

Key words: symbolism, symbol, symbolic form, symbolic animal, culture, art, image.